

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Idaeva, A. ve Yılmaz, H. (2019). “Мендик баа шкаласынын кыргыз маданиятына адаптацияланышы”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (2): 1938-1957
Geliş Tarihi / Received Date: 15.02.2019 **Kabul Tarihi / Accepted Date:** 25.02.2019

Araştırma Makalesi

МЕНДИК БАА ШКАЛАСЫНЫН КЫРГЫЗ МАДАНИЯТЫНА АДАПТАЦИЯЛАНЫШЫ¹

Asem IDAEVA

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
idaeva.ase88@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6134-9244

Doç. Dr. Hasan YILMAZ

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
hasanyilmaz2001@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9069-1524

Кыскача мазмун

Мендик – адамдын өзү жөнүндөгү жана өзү түзгөн менталдык сүрөт болуп эсептелет. Адамдын ээ болгон мендиги менен жетүүнү эңсеген идеалдуу мендиктин ортосунагы айырмачылык – мендик баа, б.а. өзүн өзү жактыруу же жактырбоо, өзүнүн мендигин канааттандыруу даражасы катары аныкталат. Мендик баа адамдын өзүнө берген баасын камтып, анын өзү жөнүндөгү объективдүү маалыматтардын субъективдүү маалымат катары баалануусун билдирет. Мендик баа адамдын жашоосунда өзгөчө ролго ээ болгондуктан, психологияда эң көп изилденген концепттердин бири болуп эсептелет. Ошого карабастан, учурда бул жаатта Кыргызстанда мугалимдер жана изилдөөчүлөр колдоно ала турган жана мендик бааны өлчөөчү каражат жок. Жүргүзүлгөн изилдөөнүн максаты – Т. Арыжак (1999) тарабынан даярдалган «Мендик баа» шкаласын кыргыз маданиятына адаптациялоо. Изилдөөдө бир маданиятка ылайыкташтырылып даярдалган шкаланын башка маданиятка ылайыкташтырылып адаптациялануусу үчүн коюлган тийиштүү талаптар аткарылды. Изилдөөдө үч фокус группадан маалымат топтолду. Биринчи фокус группа шкаланын котормосунун ишенимдүүлүгүн текшерүү үчүн түзүлдү. Экинчи фокус группа изилдөөчү-фактордук анализин жүргүзүү максатында, ал эми үчүнчү фокус группа тастыктоочу-фактордук анализин жүргүзүү максатында маалымат топтоо үчүн түзүлдү. Изилдөөнүн жыйынтыктарына жараша «Мендик баа» шкаласынын кыргыз тилиндеги вариантында айландыруудан кийинки жүктүн көрсөткүчтөрү «өзүн өзү сыйлоо» факторунда 0,775-0,876 ортосунда, «өзүнө өзү ишенүү» факторунда 0,822-0,911 ортосунда, «депрессиялык маанай» факторунда 0,780-0,917 ортосунда, «өз алдынчалуулук» факторунда 0,804-0,876 ортосунда, «ийгиликтүүлүк жана натыйжалуулук» факторунда 0,777-0,859 ортосунда өзгөргөнүн байкалды. Изилдөөдө шкаланын адаптациясын жүргүзүүдө анын түзүлүшүнүн жарамдуулугун аныктоо максатында изилдөөчү жана тастыктоочу фактордук анализдер жүргүзүлдү. Кронбах-альфа жана пункттардын жалпы корреляциясы кабыл алууга мүмкүн болгон ишенимдүүлүк индекстери беш фактордун ар бири үчүн жетиштүү деңгээлде экени аныкталды. Бул жыйынтыктарга таянып «Мендик баа» шкаласынын бардык факторлору канааттандыраарлык жүккө ээ болгон беш факторлуу структурага ээ экенин айтууга болот.

Түйүндүү түшүнүктөр: Мендик баа, шкала, адаптация.

¹ Макала Идаева Асемдин Кыргыз-Түрк «Манас» университетинин алкагында жүргүзгөн изилдөөсүнүн негизинде жазылган доктордук диссертациясынын бир бөлүмүнөн алынып жазылды.

BENLİK SAYGISI ÖLÇEĞİNİN KIRGIZ KÜLTÜRÜNE UYARLANMASI

Öz

Benlik saygısı, bireyin kendi kendisini ne kadar sevdiği, kabul ettiği ve kendi kendisine ne kadar saygı duyduğuyla ilişkilidir. Kişinin ideal olarak kendinde bulunmasını istediği özelliklerin gerçekten sahip olduğu özelliklere oranı benlik saygısının düzeyini belirler. Benlik saygısı bireyin yaşamının tüm yönleri ile ilişkili olduğu için sosyal bilimlerde pek çok araştırmaya konu olmuştur. Buna karşılık Kırgız toplumunda benlik saygısını ölçen bir araç bulunmamaktadır. Bu araştırmanın amacı Kırgız bilim insanları ve eğitimcilerin kullanabileceği geçerli ve güvenilir bir benlik saygısı ölçeğini Kırgız Kültürüne kazandırmaktır. Araştırmada bir kültürde üretilen ölçeğin başka bir kültüre uyarlanması ile ilgili çalışmanın gerektirdiği yol izlenmiştir. Bu kapsamda orijinal ölçeğin uyarlanması için gerekli izin alınmış daha sonra çeviri çalışması ve yapılan çevirinin güvenilirliği ile ilgili analizler uygulanmıştır. Açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri için uygun örneklem belirlenmiş ve oluşturulan modeller uygun istatistik tekniklerle sınanmıştır. Araştırmada üç ayrı örneklem üzerinde veriler toplanmıştır. İlk örneklem grubu çeviri güvenilirliğini test etmek amacıyla oluşturulmuştur. İkinci çalışma grubu açımlayıcı faktör analizi yapabilmek amacıyla ve üçüncü çalışma grubu da doğrulayıcı faktör analizine veri toplamak amacıyla oluşturulmuştur. Üç çalışmanın toplam örneklem büyüklüğü 670'tir. Yapılan çalışmanın sonunda Benlik Saygısı Ölçeği Kırgızca sürümünün yük değerlerinin benlik değeri alt faktörü için 0,775 ile 0,876, özgüven alt faktörü için 0,822 ile 0,911, depresif duygulanım alt faktörü için 0,780 ile 0,917, kendine yetme alt faktörü için 0,804 ile 0,876, ve başarı ve Üretkenlik alt faktörü için 0,777 ile 0,859 arasında değiştiği saptanmıştır. Benlik Saygısı Ölçeği ikinci düzey uyum iyiliği sonuçları, NFI .963, TLI .971, IFI .986, RMSEA .000, GFI .958, AGFI .950, RMR .000 olarak bulunmuştur. Genel olarak sonuçlara bakıldığında uyum iyiliklerinin oldukça iyi olduğu görülmektedir. Kişilerarası Çatışma Çözme ölçeği Kırgızca sürümünün Benlik Saygısı Ölçeği Cronbach's alfa iç tutarlılık katsayıları ise .855 ile .939 arasında değişmektedir. Elde edilen sonuçlara dayanarak Benlik saygısı ölçeği Kırgızca Sürümünün Kırgız eğitimci ve araştırmacılar tarafından kullanılabilir geçerli ve güvenilir bir araç olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: benlik saygısı, ölçek, ölçek uyarlama.

ADAPTATION OF THE SELF-ESTEEM SCALE INTO KYRGYZ CULTURE

Abstract

Self-esteem is related to the way how person loves, accepts and respects himself. The ratio of one's desired ideal features and real ones determines the level of self-esteem. Since self-esteem is related to all aspects of the individual's life, it has been the subject of many researches in social sciences. However, there is no tool, which could measure self-esteem in Kyrgyz society. The purpose of this study is to gain a valid and reliable self-esteem scale that Kyrgyz scientists and educators can use. In this study the adaptation process of the scale, which originally was developed in one culture, into another culture, was lead in accordance with certain requirements. In this context, the necessary permission was taken for the adaptation of the original scale and later analyses related to the translation study and the reliability of the translation were applied. Appropriate samples were determined for exploratory and confirmatory factor analyses and the formed models were tested with appropriate statistical techniques. Data were collected from three separate samples. The first sample group was formed to test the reliability of translation. The second sample group was formed to make exploratory analysis, while the third sample group was formed to collect data for confirmatory factor analysis. The total sample size of the three studies was 670. At the end of the research it was determined that Self-Esteem Scale Load values of Kyrgyz version ranged from 0,775 to 0,876 for self-value factor; from 0,822 to 0,911 for self-confidence factor; from 0,780 to 0,917 for depressive affect factor; from 0,804 to 0,876 for self-sufficiency factor; from 0,777 to 0,859 for achievement and productivity factor. Self-esteem scale in Kyrgyz has shown the following level 2 goodness-of-fit results: NFI .963, TLI .971, IFI .986, RMSEA .000, GFI .958, AGFI .950, RMR .000. In general, the results show that the goodness-of-fit results are quite good. Cronbach's alpha internal consistency coefficients of self-esteem scale in Kyrgyz ranged from .855 to .939. Basing on above mentioned results it can be concluded that the Kyrgyz self-esteem scale is a valid and reliable tool that can be used by Kyrgyz educators and researchers

Keywords: Self-Esteem, Scale, Adaptation.

1. КИРИШҮҮ

Мендик – адамдын өзү жөнүндөгү жана өзү түзгөн менталдык сүрөт болуп эсептелет (Caspi, Roberts ve Shiner, 2005: 543-584). Балалык кезден баштап чөйрө менен түзүлгөн мамилелер, өз ара таасирлер жана алынган тажрыйбалар менен калыптанып өнүккөн, субъективдүү жана объективдүү элементтерден турган мендик адамды индивид кылган жана башкалардан айырмалап турган сезим, көз караш жана жүрүм турумдун жыйындысы болуп саналат (McCrae ve Costa, 2008: 159-181). Башкача айтканда, адамдын личносттук өзгөчөлүктөрү, жөндөмдөрү, моралдык баалуулуктары, идеалдары сыяктуу өзү жөнүндөгү ойлору, сезимдери жана мамилесинин жыйындысы, өзүн өзү мүнөздөгөн когнитивдик таблица болуп эсептелет (Watson, Suls ve Haig, 2002: 185-197).

Адамдын жүрүм турумунун себебин түшүнүүгө анын мендигинин түзүлүшү жардам берген сыяктуу, мендик адамдын кабыл алган чечиминин негизин түзүү, келечекке байланыштуу пландарды түзүү, башкалар менен болгон мамилелерди багыттоо жана жашоонун маанилүүлүгүн аныктаган көз карашты калыптандыруу сыяктуу маанилүү функцияларды аткарат (Rosenberg, 1986: 205-246). Мындан сырткары, адамдын ээ болгон мендиги менен жетүүнү эңсеген идеалдуу мендиктин ортосунагы айырмачылык – мендик баа, б.а. өзүн өзү жактыруу же жактырбоо, өзүнүн мендигин канааттандыруу даражасы катары аныкталат (Rosenberg, Schooler ve Schoenbach, 1989: 1004-1018). Мендик баа адамдын өзүнө берген баасын камтып, анын өзү жөнүндөгү объективдүү маалыматтардын субъективдүү маалымат катары баалануусун билдирет (Blascovich ve Tomaka, 1990: 115-160). Кыскача айтканда, мендик баа адамдын өзүн өзү канчалык деңгэлде жактыраарын, кабыл алгандыгын жана өзүн өзү канчалык деңгээлде урматтаарын билдирет. Э.Ж. Линин айтымында, адамдын ээ болууну каалаган идеалдуу өзгөчөлүктөрү менен чыныгы бар болгон өзгөчөлүктөрүнүн ортосундагы көрсөткүч анын мендик баасынын деңгээлин аныктайт (2014: 10075-1093). Бул көрсөткүчтүн негизинде адамдын чөйрөсүн түзгөн башка адамдардын ал адам тууралуу кандай көз караштарга ээ экенин кабыл алуу да өзгөчө мааниге ээ (Swickert vd., 2004: 207-217). Өзгөчө өзүнүн жакын адамдарынын ал тууралуу көз караштарына таянган адам өзүнө өзү оң же терс баа берет. Мунун натыйжасында адам өзү менен позитивдүү мамиледе болсо, демек анын мендик баасы жогору, ал эми негативдүү мамиледе болсо, мендик баасы төмөн болуп эсептелет (Amirazodi, 2011: 713-716).

Мендик баасы жогору болгон адамдардын өзүнө өзү ишенген, өзүнүн терс жана алсыз өзгөчөлүктөрүн билген жана кемчиликтерин жоюуга аракет жасаган, өзгөрүүдөн коркпогон, чыгармачыл, кыйынчылыктарды жеңбилген жана стресске чыдоо сыяктуу өзгөчөлүктөргө ээ болоору аныкталган (Robins vd., 2001: 463-482). Мендик баасы

жогору болгон адамдар коомдо жагымдуу жана ишеничтүү адам катары бааланаарын билишет, өзүн өзү жакшы көрөт, өзгөчө жөндөмдөрүнүн бар экенин билип, аларды андан ары өнүктүрүүгө басым жайсайт. Бул жагынан алып караганда, мындай адамдардын психопатологиялык коркунучка кабылуу мүмкүнчүлүгү төмөн (Waldron, Scarpa ve Kim-Spoon, 2018: 277-284).

Ал эми мендик баасы төмөн болгон адамдарда өз мойнуна милдет алуу жана жаңы нерселерди жасоодон качуу, мактоо жана сын пикирлерди кабыл алууда кыйналуу, каршылык көрсөтө албоо, өзүнө өзү ишенбөө, көз карандылык жана чыгармачылык өзгөчөлүктөрүнүн төмөндүгү сыяктуу сапаттар байкалат. Төмөн мендик баасына ээ болгон адамдар ачуулануу сезимдерин башкарууда кыйналышат (Palermi vd., 2017: 136-141). Сабырсыз келип, күтүүнү жактырышпайт жана ийгиликсиздикке учураганда өздөрүн керексиз адам катары сезишет. Мендик баасы төмөн болгон адамдар келечекке карай терс көз карашата болушат (Robins vd., 2001: 463-482). Ошондой эле, көпчүлүк учурда өзүн өзү жөндөмсүз сезип, үй бүлөсү жана чөйрөдөгүлөр аны жактырышпайт деп ойлойт. Жүргүзүлгөн бир катар изилдөөлөрдө мендик баасы төмөн болгон адамдарда суицид аракеттери, тамактануудагы оорулар, депрессия, кайгылануу сыяктуу эмоционалдык жана жүрүм турумдук проблемалардын көбүрөөк кездешээри аныкталган (Orth vd., 2016: 133-149).

Мендик баа адамдын жашоосунда өзгөчө ролго ээ болгондуктан, психологияда эң көп изилденген концепттердин бири болуп эсептелет. Ошого карабастан, учурда бул жаатта Кыргызстанда мугалимдер жана изилдөөчүлөр колдоно ала турган жана мендик бааны өлчөөчү каражат жок. Жүргүзүлгөн изилдөөнүн максаты – Т. Арыжак (1999) тарабынан даярдалган «Мендик баа» шкаласын кыргыз маданиятына адаптациялоо. Жүргүзүлгөн изилдөөнүн натыйжасында адаптацияланган шкала кыргыз педагогдору жана изилдөөчүлөрүнө өз салымын кошот деген ойдобуз.

2. МЕТОД

Изилдөөдө бир маданиятка ылайыкташтырылып даярдалган шкаланын башка маданиятка ылайыкташтырылып адаптациялануусу үчүн коюлган тийиштүү талаптар аткарылды. Ал үчүн түп нуска тилдеги шкаланы колдонуу үчүн анын автору менен байланышып, тийиштүү уруксат алынды, кийинчерээк шкала кыргыз тилине которулуп, которулган варианттын ишенимдүүлүгүнө байланыштуу анализдер жүргүзүлдү. Изилдөөчү жана тастыктоочу фактордук анализ жүргүзүү үчүн керектүү фокус группа аныкталып, түзүлгөн моделдер тийиштүү статистикалык ыкмалар менен

изилденди. Изилдөөнүн методдоруна төмөнкү бөлүмдөрдө толугураак токтолобуз.

2.1. Фокус группа

Изилдөөдө үч фокус группадан маалымат топтолду. Биринчи фокус группа шкаланын котормосунун ишенимдүүлүгүн текшерүү үчүн түзүлдү. Экинчи фокус группа изилдөөчү-фактордук анализин жүргүзүү максатында, ал эми үчүнчү фокус группа тастыктоочу-фактордук анализин жүргүзүү максатында маалымат топтоо үчүн түзүлдү. Бардык фокус группаларга изилдөөнүн максаты түшүндүрүлүп, ыктыярдуулук менен катышып берүүлөрү сунушталды. Ар бир топко байланыштуу маалымат 1-2-3-таблицааларда берилди.

1-таблица. Котормонун ишенимдүүлүгүн текшерүү үчүн түзүлгөн фокус группага байланыштуу маалымат

Жынысы	N	%	Жашы	N	%	Курсу	N	%
Кыз	41	51.3	20-21	35	43.8	3-курс	40	50.0
Эркек	39	48.7	22-23	45	56.2	4-курс	40	50.0
Жалпы	80	100.0			100.0			100.0

1-таблицада берилгендей, котормонун ишенимдүүлүгүн текшерүү үчүн түзүлгөн фокус группанын 51.3 % кыз, 48.7 % эркектерден турат. Жаш курак факторун бул топтогу катышуучулардын 43.8 % 20-21 жаштагы, 56.2 % 22-23 жаштагы окуучулар түздү.

2-таблица. Изилдөөчү-фактордук анализин жүргүзүү үчүн түзүлгөн фокус группага байланыштуу маалымат

Жынысы	N	%	Жашы	N	%	Курсу	N	%
Кыз	156	54.3	16-18	80	27.9	2-курс	90	31.4
Эркек	131	45.7	19-21	121	42.2	3-курс	112	39.0
			23-24	86	29.9	4-курс	85	29.6
Жалпы	287	100.0		287	100.0		287	100.0

Мендик баа шкаласынын кыргыз маданиятына адаптациялануусунда изилдөөчү-фактордук анализин жүргүзүү максатында ишке ашырылган тажрыйбанын катышуучуларынын 54.3 % кыз, ал эми 45.7 % эркектер түздү. Изилдөөчү-фактордук анализин жүргүзүү максатында түзүлгөн фокус группанын жаш курактык жана курсуна байланыштуу өзгөчөлүктөр 2-таблицада берилди.

3-таблица. Тастыктоочу-фактордук анализин жүргүзүү үчүн түзүлгөн фокус группага байланыштуу маалымат

Жынысы	N	%	Жашы	N	%	Курсу	N	%
Кыз	164	54.1	16-18	91	23.8	2-курс	107	35.3
Эркек	139	45.9	19-21	136	38.2	3-курс	123	40.6
			23-24	76	38.0	4-курс	73	24.1
Жалпы	303	100.0		303	100.0		303	100.0

Тастыктоочу-фактордук анализин жүргүзүү үчүн 303 катышуучудан маалымат топтолду. Бул катышуучулардын 54.1 % кыз, ал эми 45.9 % эркектерден турат. Тастыктоочу-фактордук анализди жүргүзүүдө катышуучулардын демографиялык өзгөчөлүктөрүнүн изилдөөчү-фактордук анализ жүргүзүлгөн фокус группанын демографиялык өзгөчөлүктөрү менен бирдей болуусу камсыздалды.

2.2. Маалымат топтоо каражаты

Изилдөөдө Т.Арыжак (1999) тарабынан түзүлгөн «Мендик баа» шкаласы колдонулду. Шкала «толугу менен кошулам», «кошулам», «айта албайм», «кошулбайм» жана «такыр колшулбайм» деген бештик ликерт тибиндеги даражалоодон турат. Шкалада мендик баа «өзүн өзү сыйлоо», «өзүнө өзү ишенүү», «депрессиялык маанай», «өз алдынчалуулук» жана «ийгиликтүүлүк жана натыйжалуулук» деп аталган кичи өлчөмдөр аркылуу өлчөнөт (Т. Арыжак, 1999). Өзүн өзү сыйлоо өлчөмүндө – адамдын ошол учурда ээ болгон өзгөчөлүктөрү жана ээ болууну каалаган өзгөчөлүктөргө карата анын берген баасы; өзүнө өзү ишенүү өлчөмүндө – адамдын өзүнүн өзгөчөлүктөрүн баалоо жана мунун негизинде өзүн өзү жактыруу даражасы; депрессиялык маанай өлчөмүндө – адамдын өзүн өзү чарасыздык, алсыздык жана күчсүздүк аспектисинен кабыл алуу даражасы; өз алдынчалуулук өлчөмүндө – адамдын менталдык жана жүрүм турумдук мааниде өзүнүн пландарын жана максаттарын ишке ашыруу даражасы; ал эми ийгиликтүүлүк жана натыйжалуулук өчөмүндө – адамдын өзүн өзү ийгиликтүү жана пайдалуу адам катары кабыл алуу даражасы өлчөнөт.

Шкаланын түп нуска вариантында Cronbach Alpha ишенимдүүлүк коэффициенти .90 түзгөн. Ал эми кичи өлчөмдөрдө өзүн өзү сыйлоо .74, өзүнө өзү ишенүү .68, депрессиялык маанай .75, өз алдынчалуулук .60 жана ийгиликтүүлүк жана натыйжалуулук .70 деп көрсөтүлгөн (Т. Арыжак, 1999).

Шкаланын которулуусу

Шкаланы адаптациялоо ишинин ийгиликтүү болуусу, тил жана маданий проблемалардын пайда болуусун алдын алуу үчүн кылдаттуу түрдө котормо иши жүргүзүлдү. Бул жаатта изилдөөнүн негизги принциби катары Р. Брислин (1973: 182) ж.б. сунуштаган баскычтар ишке ашырылды. Алар:

1. Түп нуска тилден котормо тилге которуу
2. Котормону талдоо
3. Кайрадан түп нуска тилге которуу
4. Кайрадан которулган вариантты талдоо

i. Эң алгач кыргыз жана түрк тилдерин мыкты билген котормочулардан турган эки котормо тобу түзүлдү. Ар бир топ бири биринен кабарсыз түрдө шкаланы түрк тилинен кыргыз тилине которушту.

ii. Ар бир топтун котормосу бири бири менен салыштырылып, алардын ортосундагы айырмачылыктар тууралуу ой-пикирлер чогултулду. Алынган көз караштарды эске алуу менен котормонун орток варианты түзүлдү.

iii. Кыргыз тилиндеги котормо үчүнчү топ тарабынан түрк тилине (кайрадан түп нуска тилге) которулуп, түп нуска шкала менен салыштырылды. Натыйжада кыргыз тилиндеги котормонун семантикасы жана грамматикасы университеттин кыргыз тилчи адистери тарабынан изилденди.

iv. Адистердин көз караштары Л. Дейвистин (1992: 194-197) ыкмасынын негизинде (a) «пункт туура келет», (b) «пунктту кайрадан карап чыгуу ашкерелик кылбайт», (c) «пунктту сөзсүз түрдө кайрадан карап чыгуу керек» жана (d) «пункт туура келбейт» деп аталган төрттүк даражалар менен бааланды. Жалпы алынган көз караштардын ичинен (a) жана (b) деген жоопторду белгилеген адистердин санын жалпы адистердин санына бөлүү аркылуу пункттарга байланыштуу «көлөмдүн жарамдуулук индекси» алынып, .80 даражалык критерийге жараша кабыл алынды.

v. Жогорудагы баскычтардан өткөрүлгөн шкаланын варианты илимий жетекчи менен бирге үч мугалимдин баалоосунан өткөрүлдү. Мында шкаланын пункттарынын маанилери жана сүйлөмдөрдүн бир бүтүн ойду чагылдырып же чагылдырбагандыгы тууралуу жана оң жана терс тараптары жөнүндө ой-пикир алынды.

vi. Бешинчи баскычтын натыйжасында келип чыккан кыргыз тилиндеги шкала Кыргыз-Түрк Манас Университетинин котормочулук жана педагогика бөлүмдөрүнүн окуучуларынан турган 60 адамдан турган топко жүргүзүлдү. Төрт жумалык мөөнөттөн кийин шкаланын түрк тилиндеги варианты ошол эле окуучуларга жүргүзүлүп, эки адаптациянын ортосундагы корреляция .989 түздү.

Ушул баскычтардан өткөндөн кийин шкаланын кыргыз тилиндеги котормосунун ишенимдүүлүгү камсыздалды деген ойдобуз.

Анализдин методдору

Изилдөөдө шкаланын адаптациясын жүргүзүүдө анын түзүлүшүнүн жарамдуулугун аныктоо максатында изилдөөчү жана тастыктоочу фактордук анализдер жүргүзүлдү.

Фокус группанын фактордук анализге туура келээрин Kaiser-Mayer-Olkin (КМО) коэффициенти менен, ал эми көп өзгөрүлмөлүүлүктүн нормалдуулук шарты Bartlett-тести менен текшерилди. Жол коэффициенттеринин маанилүүлүгү t-тести

аркылуу эсептелди. Шкаланын түзүлүшүнүн жарамдуулугун аныктоо үчүн изилдөөчү-фактордук анализ жана тастыктоочу-фактордук анализи жүргүзүлдү.

Фактордук анализ – бири бири менен байланышкан, өлчөөгө же байкоого мүмкүн болгон өзгөрүлмөлөрдү чогуу кароо менен аз сандагы, бири бири менен байланышпаган жана концептуалдык жактан маанилүү жана жаңы өзгөрүлмөлөрдү табуу же бар болгон моделдерди текшерүү максатында колдонулган көп өзгөрүлмөлүү статистикалык анализ болуп эсептелет (Büyüköztürk, 2005: 38-40). Фактордук анализдин эки түрү бар: изилдөөчү жана тастыктоочу.

Изилдөөчү-фактордук анализде өзгөрүлмөлөрдүн өз ара байланышынын негизинде факторду табууга багытталган функция ишке ашат, ал эми тастыктоочу-фактордук анализде өзгөрүлмөлөрдүн өз ара байланышы боюнча мурда аныкталган модель же гипотеза текшерилет (Burne, 1998: 22-28).

Биринчи даражадагы көп фактордук модель – бирден көп жана бири бири менен байланышпаган факторлордун ичине камтылган өзгөрүлмөлөрдүн модели болуп эсептелет. Ал эми экинчи даражадагы көп фактордук модель – кеңири жана инклюзивдүү фактордун ичине камтылган факторлордун модели катары аныкталат (Meydan ve Şeşen, 2015: 37).

Анализдин моделдерин баяндоодо ылайыктуу индексти тандоо тууралуу так критерий жок (Karagöz, 2016: 975; Meydan ve Şeşen, 2015: 37). Жалпысынан χ^2 (Хи-квадрат) тести, CMIN/DF, NFI, TLI, IFI, RMSEA, GFI, AGFI, RMR индекстери кабыл алынат. Бул индекстердин ылайыктуулук жана кабыл алынуучу деңгээлдери 4-таблицада берилди.

4-таблица. Моделдердин ылайыктуулук критерийлери

<i>Модель</i>	<i>Ылайыктуулук деңгээли</i>	<i>Кабыл алынуучу деңгээл</i>
χ^2 тести	$0,05 < p \leq 1$	$0,01 < p \leq 0,05$
CMIN / SD	$\chi^2 / sd \leq 3$	$\chi^2 / sd \leq 5$
<i>Салыштырмалуу түрдөгү ылайыктуу индекстер</i>		
NFI	$,95 \leq \text{NFI}$	$,90 \leq \text{NFI}$
TLI	$,95 \leq \text{TLI}$	$,90 \leq \text{TLI}$
IFI	$,95 \leq \text{IFI}$	$,90 \leq \text{IFI}$
RMSEA	$\text{RMSEA} \leq 0,05$	$\text{RMSEA} \leq 0,08$
<i>Абсолюттук түрдөгү ылайыктуу индекстер</i>		
GFI	$0,90 \leq \text{GFI}$	$0,85 \leq \text{GFI}$
AGFI	$0,90 \leq \text{AGFI}$	$0,85 \leq \text{AGFI}$
<i>Калган ылайыкташуунун негизги индекстери</i>		
RMR	$0 < \text{RMR} \leq 0,05$	$0 < \text{RMR} \leq 0,08$

Ишенимдүүлүктү бир өлчөмдүн катадан арылуусу деп атасак болот. Ишенимдүүлүктү жарамдуулуктун негизги шарты катары мүнөздөөгө болот. Өлчөө каражаты ар бир өлчөмдө бири бирине жакын жыйынтыктарды берген учурда

ишенимдүүлүк бар болот (Ercan ve Kan, 2004: 211–216). Ишенимдүүлүктүн коэффициентинин .70 жана андан көп болуусу ишенимдүүлүк үчүн жетиштүү болуп эсептелет (Büyüköztürk, 2015: 38-40). Жүргүзүлгөн бул анализде адаптацияланган шкаланын Кронбах-альфа коэффициенти да эсептелди.

Табылгалар

ТАБЫЛГАЛАР ЖАНА ТҮШҮНДҮРМӨ

Фактордук анализге байланыштуу ыкмалар жалпы жонунан эки түрдө изилделет. *Изилдөөчү-фактордук анализ* – изилдөөчүнүн изилделип жаткан темага байланыштуу өзгөрүлмөлөрдүн өз ара байланышы жөнүндө так ой-пикири жок болгондуктан, өзгөрүлмөлөрдүн ортосундагы болжолдуу байланышты аныктоо аракети. Ал эми *тастыктоочу-фактордук анализ* – изилдөөчүнүн мурда белгилүү болгон байланыштын тактыгын текшерүү аракети (Altunışık, Coşkun ve Yıldırım, 2010: 264). Бул изилдөөдө «Мендик баа» шкаласынын жарамдуулук анализин жүргүзүү үчүн изилдөөчү-фактордук жана тастыктоочу-фактордук анализдер жүргүзүлдү.

Изилдөөчү-фактордук анализдин жыйынтыктары

Фактордук анализ – маалыматтык матрицанын негизин түзгөн структураны аныктоо сыяктуу негизги функциялардан сырткары көп өзгөрүлмөлүү статистикалык ыкманын ишке ашырылуусунда маанилүү роль аткарган көп өзгөрүлмөлүү бир бүтүндүн жалпы аты болуп эсептелет. Жалпысынан алганда, фактордук анализ бул – бири бири менен байланышта турган p сандагы өзгөрүлмө менен түшүндүрүлгөн түзүлүштү өзүнүн ичинде байланышта турган, бирок бири бири менен байланышпаган азыраак сандагы ($k < p$) жаңы өзгөрүлмө менен түшүндүрүү күчүнө ээ болгон ыкмалардын жыйындысы (Alpar, 2011:261).

Фактордук анализдин негизги баскычтары бар. Аларды: топтолгон маалыматтын структурасын факторлорго бөлүштүрүү мүмкүн же мүмкүн эмеспи жана тийиштүү болжол жана чектөөлөрдүн бар же жоктугун изилдөө; факторду чыгаруу ыкмаларынын бири аркылуу фактордук жүк матрицасын түзүү; өздүк маани жана графикаларды изилдөө; фактордук айлануу жана жалпы чечмелөө сыяктуу баскычтар деп тизмелөөгө болот (Alpar, 2011:264).

Kaiser-Meyer-Olkin фокус группанын жетиштүүлүгүн билдирген критерий – байкалган корреляция коэффициентинин көлөмү менен толук эмес корреляция коэффициентинин көлөмүн салыштырган индекс. КМО деңгээли (0,5) көп болуш керек. Бул көрсөткүч канчалык жогору болсо, маалымат топтомунун фактордук анализин

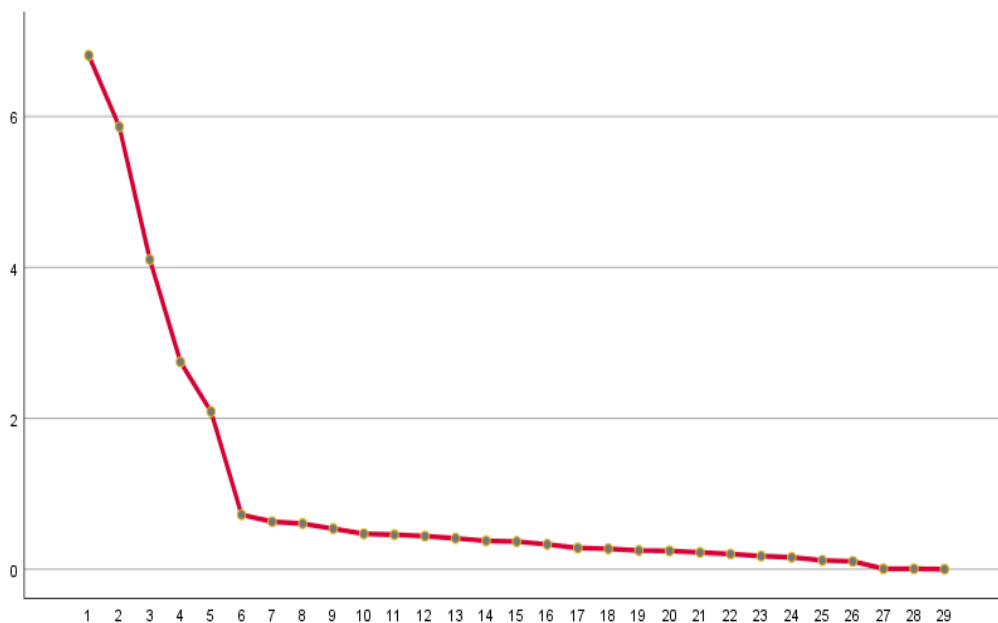
жүргүзүү үчүн ошончолук жакшы болот. 0,70 – жакшы, 0,80 – абдан жакшы, 0,90 – мыкты деп бааланат (Kalaуsı ve diđerleri, 2010). Bartlett-тести корреляция матрицасындагы өзгөрүлмөлөрдүн жок дегенде бир бөлүгүндө жогорку көрсөткүчтөгү корреляциянын ыктымалдуулугун текшерет. Bartlett-тестинин маанилүү чыгуусу өзгөрүлмөлөрдүн ортосунда жогорку корреляция бар дегендикке жатат (Kalaуsı ve diđerleri, 2010).

5-таблица. Мендик баа шкаласынын КМО жана Bartlett-тести анализинин жыйынтыктары

Kaiser-Meyer-Olkin фокус группанын жетиштүүлүгү		,804
Bartlett-тести	Болжолдуу Хи-квадрат	10189,103
	Эркиндик даражасы	406
	Маанилүүлүк	,000

* p<0.01

5-таблицада көрсөтүлгөндөй, «Мендик баа» шкаласы менен чогултулган маалымат топтомунун КМО көрсөткүчү ,804 болду. Бул көрсөткүч изилдөөнүн маалымат топтомунун фактордук анализин жүргүзүү үчүн абдан жакшы экендигин билдирет. Жогорудагы таблицагы маалыматтын анализине ылайык, болжолдуу Хи-квадрат көрсөткүчү 10189,103, ал эми эркиндик даражасынын 406 көрсөткүчү менен p<0.01 деңгээлинде маанилүү экени аныкталды. Бул көрсөткүч маалымат топтомунун фактордук анализге абдан жакшы туура келээрин билдирет.

1-сюрөт. Мендик баа шкаласынын графикалык сюрөтү

«Мендик баа» шкаласынын графикалык сюрөтүндө өздүк мааниси 1ден чоң болгон фактордун бар экени көрсөтүлгөн.

Scree-тестинин графикасы (сызыктуу графика) ар бир факторго байланыштуу жалпы дисперсияны көрсөтөт. Графикадагы горизонталдуу сызыкта жайланышкан факторлор түзүлүүчү жаңы факторлордун максимум саны катары кабыл алынат (Kalaусі vd., 2010: 322). Мында ийилүү азайган же туруктуу абалга келген, же болбосо абдан азайган көрсөткүчкө жеткен жердеги өздүк маанинин саны сыяктуу эле факторду да эске алуу сунушталат (Alpar, 2011: 288).

Фактордук жүктөр корреляциянын коэффициенти болуу менен бирге, алардын стандарттык катасы нормалдуу корреляциянын коэффициентине караганда көп чыгуу өзгөчөлүгү бар. Ушул себептен улам, жүктөр статистикалык жактан алып караганда маанилүү болуусу же болбоосу нормалдуу корреляциянын коэффициентине карата колдонулган ыкманын ордуна тесттин күчүн жана фокус группанын көлөмүн эске алган ыкма менен аныкталат. Изилдөөдө $n=303$ окуучу фокус группа катары тандалып алынгандыктан, $kүч = 0,80$ жана $\alpha = 0,05$ фокус группанын көлөмүн көрсөткөн таблицада фактордук жүктүн 0.30 жана андан жогору болуусу жетиштүү деп эсептелет (Alpar, 2011: 282). Р. Алтунышык, Р. Жошкун жана Е. Ыылдырымдын (2010) айтымында, фокус группанын $n=303$ көлөмүнө фактордук жүк көрсөткүчүнүн 0.298 болуусу жетиштүү.

Өздүк маани – ар бир фактордун фактордук жүгүнүн квадраттарынын суммасы, ар бир фактор тарабынан аныкталган дисперсиянын деңгээлин өлчөөдө жана маанилүү фактордун санын аныктоодо колдонулган коэффициент. Өздүк маани канчалык жогору болсо, фактор аныктаган дисперсия да жогору болот (Tabachnick ve Fidell, 2001). Өздүк маани көрсөткүчү 1ден чоң болгон факторлор маанилүү болуп эсептелет. Өздүк маани көрсөткүчү 1ден кичине болгон факторлор эсепке алынбайт (Kalaусі vd., 2010: 322). Аныкталган дисперсиянын деңгээли, анализге камтылган өзгөрүлмөлөргө байланыштуу жалпы дисперсиянын $2/3$ сандагы эң алгач камтылган факторлордун саны маанилүү факторлордун саны катары бааланат (Büyüköztürk, 2005:125). Өздүк маани табылгандан кийин «маанилүү өздүк маанинин» саны жөнүндө чечимге келүү үчүн дисперсиянын пайыздык өлчөмү колдонулат. Бул жагынан алып караганда, $p \geq 2/3$ же $p \geq 0.66$ шарты камсыздалган учурда маанилүү негизди түзгөн компоненттердин саны белгиленет (Alpar, 2011: 288).

6-таблицада «Мендик баа» шкаласынын өздүк мааниси жана дисперсиянын пайыздык көрсөткүчтөрү берилди.

6-таблица. «Мендик баа» шкаласынын өздүк мааниси жана дисперсиянын пайыздык көрсөткүчтөрү

Фактор	Өздүк маани	Дисперсиянын % көрсөткүчтөрү	Кумулятивдүү дисперсиянын % көрсөткүчтөрү
1	6,809	23,481	23,481
2	5,865	20,223	43,704
3	4,104	14,150	57,854
4	2,747	9,473	67,327
5	2,089	7,202	74,529

6-таблицада $\lambda_1=6,809$ жалпы дисперсиянын 23,48 %, $\lambda_2= 5,865$ жалпы дисперсиянын 20,22 %, $\lambda_3= 4,104$ жалпы дисперсиянын 14,15 %, $\lambda_4= 2,747$ жалпы дисперсиянын 9,47 %, $\lambda_5= 2,089$ жалпы дисперсиянын 7,20 % чагылдыраарын көрүүгө болот. Кумулятивдүү дисперсиянын пайыздык көрсөткүчтөрүндө жалпы дисперсиянын 74,529 % беш фактор тарабынан чагылдырылаарын байкоого болот. «Мендик баа» шкаласынын маалымат топтому үчүн анализдин жыйынтыктарында берилген 0.74 көрсөткүчү түзүлүүчү маанилүү факторлордун санынын беш болуусу жетиштүү экенин билдирет.

Фактордук жүктүн көрсөткүчү 0.45 же андан жогору болуусу жетиштүү (Büyüköztürk, 2005:124). Түзүлүштү аныктоо үчүн жалпысынан 0.30-0.40 фактордук жүк кабылууга мүмкүн болгон эң төмөнкү деңгээлдеги жүк, 0.50 жана андан жогорку жүк колдонууда маанилүү болгон жүк, ал эми 0.70тен жогоку жүк структураны жакшы чагылдырган жүк катары каралат (Alpar, 2011). Бирок бул изилдөө фактордук жүктүн 0.45 жана андан жогорку көрсөткүчүнө таянат. Фактордук анализде колдонулуучу бир канча айландыруу ыкмасы бар. Изилдөөдө тик айландыруу ыкмаларынын ичинен «варимакс» айландыруу ыкмасы колдонулду. Варимакс ыкмасы факторлордун аталышын коюуда оңой болгондуктан, кеңири колдонулган ыкма болуп эсептелет. Бул ыкмада фактордун окторунун ортосундагы бурч тик (90°) болуусу камсыздалып, натыйжада келип чыккан факторлордун ортосундагы корреляция нөлгө барабар болот. Ушул себептен улам, ар бир фактордун аталышын коюу оңой болот (Altunışık, Coşkun ve Yıldırım, 2010).

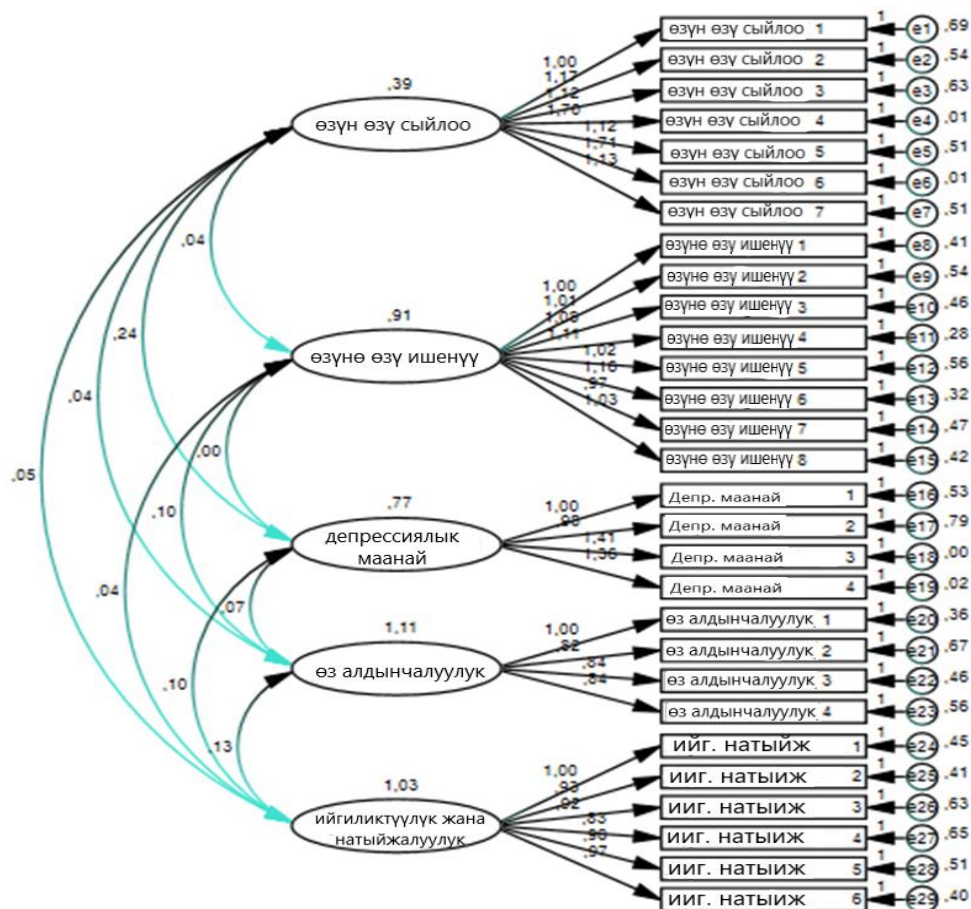
7-таблица. «Мендик баа» шкаласынын изилдөөчү-фактордук анализинин жыйынтыктары

Пунктун №	Өзүн өзү сыйлоо	Өзүнө өзү ишенүү	Депрессиялык маанай	Өз алдынчалуулук	Ийгиликтүүлүк жана натыйжалуулук
1	.775	.854	.858	.876	.859
2	.795	.822	.780	.804	.843
3	.822	.857	.917	.857	.816
4	.864	.911	.901	.824	.777
5	.876	.825			.844
6	.865	.901			.859
7	.875	.827			
8		.850			

«Мендик баа» шкаласынын изилдөөчү-фактордук анализинин жыйынтыктары 7-таблица боюнча иликтенгенде, айландыруудан кийинки жүктүн көрсөткүчтөрү «өзүн өзү сыйлоо» факторунда 0,775-0,876 ортосунда, «өзүнө өзү ишенүү» факторунда 0,822-0,911 ортосунда, «депрессиялык маанай» факторунда 0,780-0,917 ортосунда, «өз алдынчалуулук» факторунда 0,804-0,876 ортосунда, «ийгиликтүүлүк жана натыйжалуулук» факторунда 0,777-0,859 ортосунда өзгөргөнүн байкоого болот. Түп нуска шкаладагы «өзүнө өзү ишенүү» факторундагы 20-пункт, «депрессиялык маанай» факторундагы 31-пункт, «өз алдынчалуулук» факторундагы 22-пункт жана 37-пункттардын фактордук жүк көрсөткүчтөрү төмөн болгондуктан, шкаладан чыгарылды. «Өзүн өзү сыйлоо» жана «ийгиликтүүлүк жана натыйжалуулук» факторлорундагы эч бир пункт шкаладан чыгарылган жок.

Тастыктоочу-фактордук анализдин жыйынтыктары

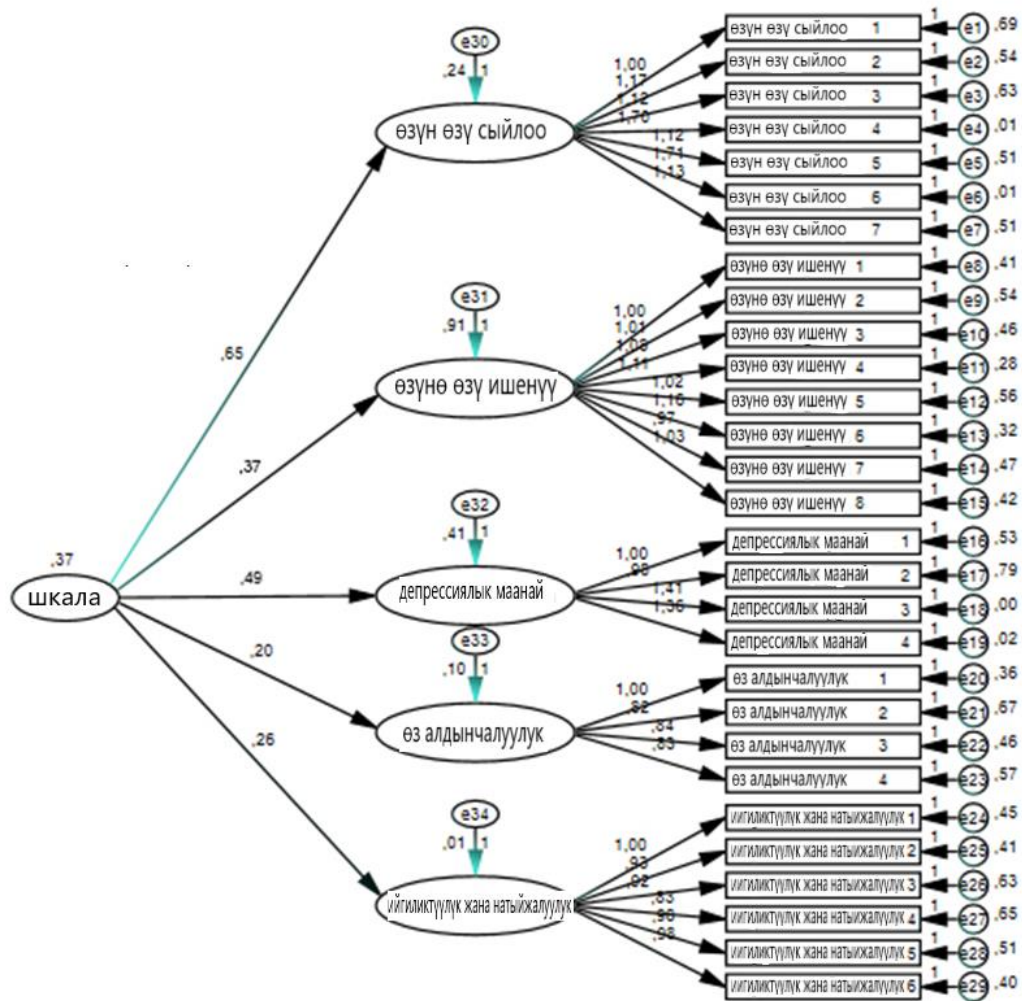
Тастыктоочу-фактордук анализ негизинен шкала түзүү жана жарамдуулук анализдеринде колдонулуп, мурда аныкталган же түзүлгөн структураны тастыктоо максатында колдонулат (Bayram, 2013).

2-сүрөт. «Мендик баа» шкаласынын көп факторлуу моделинин биринчи деңгээлдеги тастыктоочу-фактордук анализинин жыйынтыктары

2-сүрөттө «Мендик баа» шкаласынын биринчи деңгээлдеги ылайыктуулугунун жыйынтыктарына жараша Хи-квадрат 183,741 эркиндик даражасы 184 ($p=,000$), Хи-квадрат/эркиндик даражасы= $,998$; салыштырмалуу түрдөгү ылайыктуу индекстер NFI $,996$ TLI $,995$ IFI $,995$; болжолдуу каталардын орточо чарчы тамыры RMSEA $,000$; абсолюттук түрдөгү ылайыктуу индекстер GFI $,985$ AGFI $,980$; калган ылайыкташуунун негизги индекси RMR $,000$ деп аныкталды. Жыйынтыктарды жалпысынан алып караганда, ылайыкташуу деңгээлинин жакшы деп баалоого болот (Bayram, 2013: 78; Meydan ve Şeşen, 2015: 37; Karagöz, 2016: 975). «Мендик баа» шкаласынын (биринчи деңгээли) «өзүн өзү сыйлоо» жашыруун өзгөрүлмөнүн фактордук жүгү $1,00-1,00$; «өзүнө өзү ишенүү» жашыруун өзгөрүлмөнүн фактордук жүгү $,97-1,00$; «депрессиялык маанай» жашыруун өзгөрүлмөнүн фактордук жүгү $,98-1,00$; «өз алдынчалуулук» жашыруун өзгөрүлмөнүн фактордук жүгү $,82-1,00$; «ийгиликтүүлүк жана натыйжалуулук» жашыруун өзгөрүлмөнүн фактордук жүгү $,83-1,00$ ортосунда өзгөргөнүн байкоого болот.

3-сүрөттө «Мендик баа» шкаласынын экинчи деңгээлдеги ылайыктуулугунун жыйынтыктарына жараша Хи-квадрат 194,200 эркиндик даражасы 193 ($p=,000$), Хи-квадрат/эркиндик даражасы $=1,006$ салыштырмалуу түрдөгү ылайыктуу индекстер NFI $,963$ TLI $,971$ IFI $,986$; болжолдуу каталардын орточо чарчы тамыры RMSEA $,000$; абсолюттук түрдөгү ылайыктуу индекстер GFI $,958$ AGFI $,950$; калган ылайыкташуунун негизги индекси RMR $,000$ деп аныкталды. Жыйынтыктарды жалпысынан алып караганда, ылайыкташуу деңгээлинин жакшы деп баалоого болот (Bayram, 2013: 78; Meydan ve Şeşen, 2015: 37; Karagöz, 2016: 975). «Мендик баа» шкаласынын (экинчи деңгээли) «өзүн өзү сыйлоо» жашыруун өзгөрүлмөнүн фактордук жүгү $1,00-1,00$; «өзүнө өзү ишенүү» жашыруун өзгөрүлмөнүн фактордук жүгү $,98-1,00$; «депрессиялык маанай» жашыруун өзгөрүлмөнүн фактордук жүгү $,98-1,00$; «өз алдынчалуулук» жашыруун өзгөрүлмөнүн фактордук жүгү $,82-1,00$; «ийгиликтүүлүк жана натыйжалуулук» жашыруун өзгөрүлмөнүн фактордук жүгү $,83-1,00$ ортосунда өзгөргөнүн байкоого болот.

3-сүрөт. «Мендик баа» шкаласынын көп факторлуу моделинин экинчи деңгээлдеги тастыктоочу-фактордук анализинин жыйынтыктары

Шкаланын ишенимдүүлүгү

Ишенимдүүлүк анализи – өлчөө процессинде колдонулуучу тесттер, анкеталар же шкалалардын өзгөчөлүктөрүн жана алардын ишенимдүүлүгүн баалоо максатында түзүлгөн ыкма. Ишенимдүүлүк анализдеринде эң көп колдонулган моделдердин бири – Альфа (α) модели. Кронбах-альфа ыкмасы шкаладагы пункттардын бир тектүү структурага ээ болуп же болбогонун изилдейт. Салмактанып алынган стандарт өзгөрүүнүн орточо мааниси болуп эсептелип, шкаланын дисперсиялары жалпы дисперсиянын жыйынтыктоочу маанисинин катыштык эсеби аркылуу келип чыгат. 0 менен 1дин ортосунда бааланат. Альфа (α) коэффициенти $0.60 \leq \alpha \leq 0.80$ болсо, жетиштүү деңгээлде ишенимдүү, ал эми $0.80 \leq \alpha \leq 1.00$ болсо, жогорку деңгээлде ишенимдүү болуп эсептелет (Kalauci, 2010:405). Шкаланын маалымат топтомуна байланыштуу ишенимдүүлүк анализинин жыйынтыктары 8-таблицада берилди.

8-таблица. «Мендик баа» шкаласынын Кронбах-альфа ички ырааттуулук анализинин жыйынтыктары

«Мендик баа» шкаласы	n	Кронбах (α)
Өзүн өзү сыйлоо	7	.939
Өзүнө өзү ишенүү	8	.948
Депрессиялык маанай	4	.931
Өз алдынчалуулук	4	.866
Ийгиликтүүлүк жана натыйжалуулук	6	.914
Жалпы шкала (бардык өлчөмдөр)	29	.855

8-таблицадагы «Мендик баа» шкаласынын Кронбах-альфа ички ырааттуулук анализинин жыйынтыктарына жараша «өзүн өзү сыйлоо» факторунда Кронбах (α)=.939; «өзүнө өзү ишенүү» факторунда Кронбах (α)=.948; «депрессиялык маанай» факторунда Кронбах (α)=.931; «өз алдынчалуулук» факторунда Кронбах (α)=.866; «ийгиликтүүлүк жана натыйжалуулук» факторунда Кронбах (α)=.914; жалпы шкалада Кронбах (α)=.855 экенин көрүүгө болот. Ишенимдүүлүк коэффициентинин 0.70 жана андан жогору болуусу тесттин баллдары үчүн жалпысынан жетиштүү деп эсептелет (Büyüköztürk, 2005:171). Бул көрсөткүчтөр мендик баа шкаласынын факторлорунун жана жалпы шкаланын ишенимдүүлүк деңгээлинин жогору экенин билдирет.

Талкуулоо жана жыйынтыктоо

Изилдөөнүн максаты Т.Арыжак (1999) тарабынан түзүлгөн «Мендик баа» шкаласын кыргыз маданиятына адаптациялоо болуп эсептелет. Ылайыкташуу индекстери (CMIN/DF, NFI, TLI, IFI, RMSEA, GFI, AGFI ve RMR) «өзүн өзү сыйлоо», «өзүнө өзү ишенүү», «депрессиялык маанай», «өз алдынчалуулук» жана «ийгиликтүүлүк жана натыйжалуулук» деп аталган беш факторлуу структураны колдоору аныкталды. Кронбах-альфа жана пункттардын жалпы корреляциясы кабыл алууга мүмкүн болгон ишенимдүүлүк индекстери беш фактордун ар бири үчүн жетиштүү деңгээлде экени аныкталды. Бул жыйынтыктарга таянып «Мендик баа» шкаласынын бардык факторлору канааттандыраарлык жүккө ээ болгон беш факторлуу структурага ээ экенин айтууга болот. «Мендик баа» шкаласынын кыргыз тилиндеги варианты кыргыз мугалимдери жана изилдөөчүлөрү үчүн маанилүү жетишкендик болуп эсептелет. Аталган шкаланы колдонуу менен бир катар изилдөөлөрдү жүргүзүүгө мүмкүн болгондой элеб билим берүү жана реабилитациялык мекемелерде алдын алуучу жана ошондой эле өнүктүрүүчү программалар жана иш чараларда алдын ала жүргүзүлүүчү тест жана пост-тесттерде колдонууга болот.

Чектөөлөр жана сунуштар

«Мендик баа» шкаласы көп өлчөмдүү структурага ээ болуу менен бирге жарамдуу жана ишенимдүү маалымат берүү күчүнө ээ болгон каражат болуп эсептелет. Ошого карабастан, анын кээ бир чектөөлөрү да бар. Алардын бири – адаптациялоонун 16-24 жаш курактагы окуучулардан турган топко жүргүзүлгөндүгүндө. Бул курактан жогорку жаштагы адамдар жана өзгөчө чондорго карата нормалардын кандай болоору белгисиз. Мындан аркы изилдөө иштеринде биздин изилдөөдөгү жаштан башка курактагы адамдардан турган топтордон маалымат чогултуп, аларды салыштыруу мүмкүн. Адаптациялоо 670 адамдан турган фокус группанын негизинде ишке ашырылды. Статистикалык жактан алып караганда, мындай көлөмдөгү фокус группа жетиштүү деп эсептелип, мындан да чоң көлөмдөгү фокус группалардын негизинде жүргүзүлүүчү изилдөө иштеринин жыйынтыктары шкаланын маанилүүлүгүн көтөрөт деп айтууга болот. Шкаланы адаптациялоо үчүн түзүлгөн топ жүргүзүлгөн байкоолорго караганда, маданий, социалдык жана экономикалык деңгээли орточо болгон үй бүлөлөрдүн балдарынан турат. Социо-экономикалык жана маданий деңгээл өзгөрүлмөсү жаатынан алып караганда, конкреттүү критерийлерге таянуу аркылуу түзүлө турган топтордун негизинде жүргүзүлүүчү изилдөөлөрдүн жыйынтыктары менен шкаланы стандарттуу абалга жеткирүүгө болот. Ошондой эле, өнүгүү жана чөйрөдөгүлөр менен тил табышып жашоодо проблемалары бар адамдар менен түрдүү демографиялык өзгөчөлүктөргө ээ болгон топтордун негизинде кыргыз тилиндеги «Мендик баа» шкаласын колдонуу менен келечекте изилдөөлөрдүн жүргүзүлүүсү илимге маанилүү салымын кошот деген ойдобуз.

АДАБИЯТТАР

- Alpar, R. (2011). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., ve Yıldırım, E. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Amirazodi, F. (2011). Personality traits and Self-esteem. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 29, 713-716.
- Arıcak, O.T. (1999). *Grupla Psikolojik Danışma Yoluyla Benlik Saygısı ve Mesleki Benlik Saygısının Geliştirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Bayram, N. (2013). *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Blascovich, J., & Tomaka, J. (1990). Measures of self-esteem. In J. P. Robinson, P. R. Shaver, & L. S. Wrightsman (Eds.), *Measures of Personality and Social Psychological attitudes* (pp. 115-160). San Diego, CA: Academic Press
- Brislin, R., W., Lonner, W., J., ve R.M. Thorndike, R., M. (1973). *Cross Cultural Research Methods*, New York: John Willey & Sons Pub. S.182.
- Büyüköztürk, Ş. (2005). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Byrne, K. A., Silasi-Mansat, C. D. ve Worthy, D. A. (2015). Who chokes under pressure? The Big Five personality traits and decision-making under pressure. *Personality and Individual Differences*, 74, 22-28.
- Caspi, A., Roberts, B. W., & Shiner, R. L. (2005). Personality development: Stability and change. *Annual Review of Psychology*, 56, 453-584.

- Davis, L. L.(1992). Instrument review: Getting the most from a panel of experts. *Applied Nursing Research*, 5, 194-197.
- Ercan İ. ve Kan İ. (2004). Ölçeklerde güvenirlik ve geçerlik. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 30(3): 211–216.
- Kalaycı, Ş., Albayrak, A. S., Eroğlu, A., Küçüksille, E., Ak, B., Karaatlı, M., . . . Sungur, O. (2010). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Karagöz, Y. (2016). SPSS ve AMOS 23 Uygulamaları. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Lee, E.J. (2014). The Relationship Between Unstable Self-Esteem and Aggression Differences in Reactive and Proactive Aggression. *The Journal of Early Adolescence*, 34(8), 1075-1093.
- McCrae, R. R., & Costa, P. T. Jr., (2008). The five-factor theory of personality. In O. P. John, R. W. Robins, & L. A. Pervin (Eds.), *Handbook of personality: Theory and research* (3rd ed., pp. 159–181). New York, NY: Guilford Press.
- Orth, U., Robins, R.W., Meier, L.L. ve Conger, R.D. (2016). Refining the vulnerability model of low self-esteem and depression: Disentangling the effects of genuine self-esteem and narcissism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 110(1), 133-149.
- Palermi, A.L., Servidio, R., Bartolo, M.G. ve Costabile, A. (2017). Cyberbullying and self-esteem: An Italian study. *Computers in Human Behavior*, 69, 136-141.
- Robins, R. W., Tracy, J. L., Trzesniewski, K. Potter, J. & Gosling, S. D. (2001). Personality correlates of self-esteem. *Journal of Research in Personality*, 35, 463- 482.
- Rosenberg, M. (1985). Self-concept and psychological well-being in adolescence. In R. L. Leahy (Ed.), *The development of the self* (pp. 205-246). Orlando, FL: Academic Press.
- Rosenberg, M., Schooler, C., & Schoenbach, C. (1989). Self-esteem and adolescent problems: Modeling reciprocal effects. *American Sociological Review*, 54, 1004–1018.
- Swickert, R., Hittner, J. B., Kitos, N., & Cox-Fuenzalida, L. (2004). Direct or indirect, that is the question: A reevaluation of extraversion's influence on self-esteem. *Personality and Individual Differences*, 36, 207–217.
- Tabachnick, B.G. ve Fidell, L.S. (2001) *Using Multivariate Statistics*. 4th Edition, Allyn & Bacon, Boston.
- Waldron, J. C., Scarpa, A. ve Kim-Spoon, J. (2018). Religiosity and interpersonal problems explain individual differences in self esteem among young adults with child maltreatment experiences. *Child Abuse & Neglect*, 80, 277-284
- Watson, D., Sulz, J., & Haig, J. (2002). Global self-esteem in relation to structural models of personality and affectivity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83, 185–197.

EXTENDED ABSTRACT

Self-structure performs important functions such as helping to understand reasons of one's behavior, serving as a reference for one's decisions, forming one's expectations about the future, guiding interpersonal relations and determining one's point of view to live more meaningful life (Rosenberg, 1986: 205-246). At the same time, self-esteem is determined as a difference between one's current self-image and desired ideal-image, liking or disliking of himself and the level of being satisfied with the self (Rosenberg, Schooler and Schoenbach, 1989: 1004-1018). Self-esteem consists of one's evaluations of himself; it is based on objective information about himself and its subjective evaluation (Blascovich and Tomaka, 1990: 115-160). In short, self-esteem is related to the way how person loves, accepts and respects himself. According to E.J. Lee (2014: 10075-1093), the ratio of one's desired ideal features and real ones determines the level of self-esteem. One's perception of how other people see him plays an important role as well (Swickert et al., 2004: 207-217). Particularly, a person, who considers views of his close people, makes positive or negative references to himself. As a result, if a person's attitude towards himself is positive, his self-esteem will be

high, and if his attitude towards himself is negative, his self-esteem will be low (Amirazodi, 2011: 713-716). It was determined that people with high level of self-esteem are usually self-confident, open to change, productive, aware of their weaknesses and negative features; they try to eliminate their deficiencies, cope with difficulties and tolerate stress (Robins et al., 2001: 463-482). People with high self-esteem think that they are loved and reliable ones; they love themselves, are aware of their abilities and focus on improving their skills and capacities. In this respect, these individuals have less psychopathological risk (Waldron, Scarpa and Kim-Spoon, 2018: 277-284).

People with low self-esteem avoid undertaking responsibilities and trying new things; they have difficulties with accepting praise and criticism; they are authoritarian, lack in self-confidence, dependent and nonproductive. People with low self-esteem have difficulties with anger management (Palermiti et al., 2017: 136-141). They are impatient, dislike waiting, tend to feel worthless when they fail. People with low self-esteem have negative thoughts about future (Robins et al., 2001: 463-482). They usually feel insufficient and think that they are not loved by family and environment. It was determined through many studies that people with low self-esteem face with emotional and behavioral problems such as suicidal behavior, eating disorders, depression, and anxiety more than others (Orth et al., 2016: 133-149).

Self-esteem is considered to be one of the most researched concepts in psychology since it plays a great role in one's life. However, there is no tool, which could measure self-esteem and be used by educators and researchers in Kyrgyzstan. The purpose of the study is to adapt Aricak's self-esteem scale (1999) into Kyrgyz culture. It is hoped that the adapted scale will make significant contributions to Kyrgyz educators and scientists.

In this study the adaptation process of the scale, which originally was developed in one culture, into another culture, was lead in accordance with certain requirements. In this context, the necessary permission was taken for the adaptation of the original scale and later analyses related to the translation study and the reliability of the translation was applied. Appropriate samples were determined for exploratory and confirmatory factor analyses and the formed models were tested with appropriate statistical techniques.

Data were collected from three separate samples. The first sample group was formed to test the reliability of translation. The second sample group was formed to make exploratory analysis, while the third sample group was formed to collect data for confirmatory factor analysis. In the study The Self-esteem Scale, which was developed by T. Aricak (1999), was used. The scale measures self-esteem by the means of five factors called "self-value", "self-

confidence”, “depressive affect”, “self-sufficiency” and “achievement and productivity” (Arıcak, 1999).

Self-esteem scale in Kyrgyz has shown the following goodness-of-fit results at the end of the research: chi-square 194,200; degree of freedom 193 ($p=,000$), chi-square/degree of freedom=1,006; comparative fit indices NFI .963, TLI .971, IFI .986; the root mean square error of approximation (RMSEA) .000; absolute fit indices GFI .958, AGFI .950; residual based index RMR .000. In general, the results show that the goodness-of-fit results are quite good (Bayram, 2013: 78; Meydan ve Şeşen, 2015: 37; Karagöz, 2016: 975). Cronbach’s alpha coefficient of self-esteem scale in Kyrgyz was found as: (α)=.939 for self-value factor, (α)=.948 for self-confidence factor, (α)=.931 for depressive affect factor, (α)=.866 for self-sufficiency factor, (α)=.914 for achievement and productivity factor and (α)=. 855 for the overall scale. These results indicate that the reliability of the factors of the self-esteem scale and the overall scale are high.

Basing on above mentioned results it can be concluded that the Kyrgyz self-esteem scale has a stable five-factor structure with a satisfactory load for all factors. The Kyrgyz version of the self-esteem scale is an important achievement for Kyrgyz educators and researchers. This scale can be used for pre-test and post-test applications for both preventive and developer programs and activities in education and rehabilitation institutions.